

Beleef de Maand
van de Onderwereld
Programma 2018

Zonder ondergrond
geen bovenwereld

Gemeente Rotterdam

De bovengrondse stadsdrukke kent een indrukwekkend spiegelbeeld onder straat, stoep, groen en water. Het krioelt onder de stad van onmisbare kabels, leidingen en andere voorzieningen die Rotterdam leefbaar en bereikbaar houden. Die maken de stad mede tot wat hij vandaag en morgen is: Zonder ondergrond geen bovenwereld! Het is gezellig druk in de ondergrond. En we willen het graag gezellig houden. Een hele kunst! Wat er zijn niet alleen kilometers riolering, buizen, kabels en leidingen. Maar ook parkeergarages, tunnels, metrobuizen, vuilcontainers, boomwortels. En ook historische wortels in de vorm van archeologische overblijfselen. Door het steeds intensievere gebruik van de bovengrond benutten we ook de benedenwereld meer en meer. Denk aan glasvezel voor de groeiende behoefte naar meer en sneller internet, afvalcontainers, leidingen voor stadsverwarming en warmte-koudeopslag en waterbergingen voor de opvang van regenwater. Kouwe en warme drukke dus in de Rotterdamse bodem.

Wat je niet ziet lijkt vanzelfsprekend. Of je staat er gewoon niet bij stil. En stilstaan past niet bij een dynamische stad. De ontwikkelingen in de ondergrond gaan razendsnel! En daarom doen we er in november graag een boekje over open. Staan we stil bij ondergrondse vooruitgang.

Tijdens de Maand van de Onderwereld kun je met eigen ogen bekijken wat er zich onder je voeten allemaal afspeelt. Kijk rond in de basculekelder van de Erasmusbrug. Probeer te schatten hoeveel water de ondergrondse waterberging in het Museumpark kan opvangen. Daal af naar het diepste punt van het ventilatiegebouw van de Maastunnel. Praat mee over energietransitie. Of vergaap je aan de opgravingen die de stadsarcheologen deden in de Rotterdamse bodem.

**Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem**

Aanmelden

Aanmelden voor de activiteiten tijdens de Maand van de Onderwereld kan online via de pagina www.rotterdam.nl/maandvandeonderwereld.

Openingslezing

Tussen hemel en aarde

Datum Vrijdag 2 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Opening Maand van de Onderwereld
Lezing door Diana Philippo-Grupper, manager Begraven en Cremeren

De link tussen de ondergrond en begraven is natuurlijk snel gelegd. Maar de Rotterdamse begraafplaatsen zijn zoveel meer dan plaatsen voor een laatste rustplaats. Natuurlijk zijn de gedenkparken oases van rust en bezinning. Maar steeds vaker vormen de groene parels het decor van andere activiteiten. Daarbij staat het respect voor de overledenen uiteraard altijd voorop.

Tijdens de lezing verkennen we samen met u (de grenzen van) de mogelijkheden. Maar bovenal neemt Diana Philippo-Grupper u mee in haar wereld: Wat is haar visie, wat gebeurt er allemaal op een begraafplaats, hoeveel hebben we er eigenlijk in Rotterdam, waarmee onderscheiden zij zich van elkaar, waar komen de tradities en symboliek vandaan, wat zijn de nieuwe ontwikkelingen, welke trends en innovaties zijn er en nog veel meer.

Tijd 15.30 – 17.30 uur

Locatie Centrale Bibliotheek, Hoogstraat 110, Bibliotheektheater

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Bezoek bunkers Spaanse Polder

Bunkeren!

Datum Zaterdag 3 november

Voor wie Voor iedereen (niet toegankelijk voor mindervaliden)

Wat Excursie

De Koude Oorlog ligt al decennia achter ons, maar onder de grond zijn in veel grote steden nog overblijfselen uit die periode te vinden. Speciaal voor de Maand van de Onderwereld geven we één van de grootste geheimen van Rotterdam prijs: de bunker voor de Rotterdamse Haven. Deze atoombunker is volledig operationeel en ingericht zoals hij zou zijn geweest in originele staat.

Oud burgemeester Ivo Opstelten stelde zelfs zijn persoonlijke commando crisis-kamer beschikbaar voor de inrichting. De bunker is ook een exacte kopie van de bunker van onze Koninklijke familie. Duik onder in de kamers en bekijk het materieel. Luister naar allerlei verhalen en weetjes over atoombunkers, de Koude Oorlog en de zogenoemde civiele verdediging. Grijp deze kans want... andere bunkers zijn nog in gebruik en niet te bezichtigen. Zie voor meer informatie: www.bunkerbeheer.nl.

Tijd 10.00 – 11.00 uur
11.00 – 12.00 uur
12.30 – 13.30 uur
13.30 – 14.30 uur

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Verzamellocatie Thurlledeweg 95, Spaanse Polder Rotterdam (op de stoep voor het pand van Willems Vastgoedonderhoud)

Vertoning documentaire

Verhalen uit eigen bodem 1

Datum Maandag 5 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Pop-down cinema Rotterdam van Onderen 1

Ook dit jaar dalen we weer in het donker af naar de indrukwekkende plekken onder de Rotterdamse begane grond met de documentairemakers van Stichting 'En... Actie!'. We bekijken de serie Rotterdam van Onderen. Zo vertelt stadsarcheoloog Arnold Carmiggelt over de vondsten in de Rotterdamse bodem en schetst daarmee de geschiedenis van Rotterdam. Nemen we een kijkje bij Micha van Engelen van het Leidingenbureau. En Thuy Do van de gemeente Rotterdam laat zien hoe het water ondergronds stroomt. Ook mogen we achter de schermen bij de RET. Wat is er daar allemaal nodig om die duizenden mensen veilig onder de Maasstad door te loodsen? Vervolgens gaan we mee de Maastunnel en de basculekelder van de Erasmusbrug in. En als laatste zien we hoe we Rotterdam ondergronds beschermen. Bijvoorbeeld tegen het water; in Rotterdam worden bij hevige regen met een paar muisklikken duizenden liters water in de wateropslag gepompt, om het centrum van de stad droog te houden.

Tijd 18.00 – 20.00 uur

Locatie Centrale Bibliotheek, Hoogstraat 110, Filmzaal (4^e verdieping)

[Aanmelden kan via ons online aanmeldsysteem](#)

Lezing

Klimaatadaptatie

Datum Dinsdag 6 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Lezing

Hoe klimaatverandering voor Nederland gaat uitpakken is nog niet met zekerheid te zeggen. De opwarming van de aarde leidt niet alleen tot een groei van warme en droge gebieden maar de periodes van hitte en droogte kunnen ook langer gaan duren. Het weer van voorjaar en de zomer 2018 liet dat goed zien met extreme droogte, hitte en excessieve regenval.

Rotterdam ligt laag ten opzichte van de zeespiegel in de benedendelta van de Maas. De stad groeit verder. Wat betekent dat voor Rotterdam en voor ons allemaal? Hoe kunnen we ons voorbereiden op de klimaatverandering?

Tijd 15.00 – 16.30 uur

Locatie Centrale Bibliotheek, Hoogstraat 110, Desideriuszaal (1^e verdieping)

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Excursie

Kijkje in de metrosimulator

Datum Vrijdag 9 november en vrijdag 16 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Excursie 50 jaar Metro

Een metrobestuurder vervoert op een veilige manier en volgens een strak tijdschema de reizigers. Hier komt heel erg veel bij kijken: storingen, een overvolle metro, veranderende weersomstandigheden, én de verantwoording voor de passagiers. Een metrobestuurder bewaakt de veiligheid en beschikt over een flinke dosis stressbestendigheid.

Omdat je deze vaardigheden niet uit een boek kunt leren, oefenen metrobestuurders eerst met behulp van simulators. Desktopsimulators, om bekend te raken met de metrolijnen waarop zij gaan rijden. En een simulator met bewegend platform, die voelt alsof je écht in een metro rijdt.

Neem plaats in deze simulators, te vinden in metrostation Wilhelminaplein. En leer hoe metrobestuurders klaargestoomd worden voor de praktijk, óók als er een noodsituatie is.

Tijd op beide dagen 13.00 – 14.30 uur
14.30 – 16.00 uur

Locatie Station Wilhelminaplein (bij kaartautomaten)

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Rondleiding Basculekelder Erasmusbrug

Kruip onder vleugels van De Zwaan

Datum Zaterdag 10 november

Voor wie Voor iedereen vanaf 12 jaar (niet toegankelijk voor mindervaliden)

Wat Excursie

Vanwege haar sierlijke lijnen wordt de Erasmusbrug vaak liefkozend 'De Zwaan' genoemd. Ze is rank en sierlijk, maar tegelijkertijd de grootste en zwaarste zogeheten basculebrug van Europa. Ze opent haar brugdeel door haar 'staart' te draaien; via een metalen arm met hieraan een enorme ballastkist, die als contragewicht dient. Dit contragewicht van maar liefst 1.050 ton draait in de basculekelder, een indrukwekkende ruimte onder het scharnierpunt van de brug. Wil jij wel eens een kijkje nemen onder de vleugels van De Zwaan? Geef je dan op voor de excursie naar de basculekelder om met eigen ogen te zien hoeveel kracht ze ondergronds moet verzetten om 'haar vleugels' uit te slaan. Een kenner vertelt je er graag van alles over.

Tijd 10.00 – 10.45 uur
11.00 – 11.45 uur
12.00 – 12.45 uur

Verzamelloccatie Voet van de Erasmusbrug, voor het KPN gebouw
(zuidkant van de Maas)

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Rondleiding basculekelder Koninginnebrug

Koninklijke klus van weleer

Datum Zaterdag 10 november

Voor wie Voor iedereen vanaf 12 jaar (niet toegankelijk voor mindervaliden)

Wat Excursie

De Koninginnebrug over de Koningshaven is gebouwd in 1929. In die tijd was deze dubbele basculebrug de belangrijkste noord-zuid verbinding, want er was nog geen Van Brienenoordbrug, Maastunnel of Beneluxtunnel. Als je van Brabant naar het Noorden of vice versa ging, dan moest je over de Koninginnebrug. Hoe bijzonder deze verbinding uit vervlogen tijden is, kun je goed zien in de ondergrondse ruimtes van de brug. Beneden waterniveau krijg je een nog beter beeld van de geklonken constructies en van de enorme klus die de bouw van de Koninginnebrug destijds is geweest. De aandrijving, de bediening, de oorlog en het huidige gebruik van de brug komen allemaal langs in deze drie kwartier durende rondleiding.

Tijd 13.00 – 13.45 uur
14.00 – 14.45 uur
15.00 – 15.45 uur

Verzamelloccatie Koninginnebrug huisje zuidoost
(verbinding Noordereiland met de wijk Feijenoord)

Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem

Excursie rioolgemaal Westersingel en waterberging Museumpark

Goed geborgen is goed gemaald

Datum Zaterdag 10 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Excursie

Wat heeft de cholera-epidemie uit 1850 met riolering te maken? En wat heeft een ondergrondse waterberging van doen met het aantal gezonde vissen in een singel? Om eerlijk te zijn... alles. Hoe precies? Dat hoor je tijdens de excursie 'Goed geborgen is goed gemaald' naar het rioolgemaal aan de Westersingel en de ondergrondse waterberging van de parkeergarage Museumpark. Wist je bijvoorbeeld dat Rotterdam ongeveer duizend rioolgemalen telt? En dat er tien miljoen liter water in de waterberging onder het Museumpark past? Nee? Ga dan vooral mee voor feitjes, verhalen en natuurlijk een kijkje in de Rotterdamse onderwereld.

Tijd 10.30 – 12.00 uur
13.00 – 14.30 uur
15.00 – 16.30 uur

Locatie Gemaal Westersingel, Westersingel 314

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Vertoning documentaire

Verhalen uit eigen bodem 2

Datum Maandag 12 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Pop-down cinema Rotterdam van Onderen 2

Na het succes van de vijfde serie 'Rotterdam van Onderen' daalden de documentairemakers van Stichting 'En... Actie!' opnieuw af naar indrukwekkende plekken onder de Rotterdamse begane grond voor een vervolg. Want de grond onder onze voeten herbergt mooie verhalen over Rotterdamse geschiedenis en de mensen die er wonen en werken. In deze tweede serie zien we hoe archeologen op de Maasvlakte op twintig meter diepte zoeken naar sporen van onze voorvaders. Krijgen we een inkijkje in bekende kelders in de stad zoals die van Donner op de Coolsingel, het waterwingebied in de Esch en Europoort Meubelen op het Oostplein. En volgen we de nachtelijke onderhoudswerkzaamheden in de Maastunnel en een discjockey die in een kelder draait.

Tijd 18.00 – 20.00 uur

Locatie Centrale Bibliotheek, Hoogstraat 110, Filmzaal (4^e verdieping)

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Rondleiding Maastunnel

Als mol onder de Maas

Datum Dinsdag 13 november
Zaterdag 24 november

Voor wie Voor iedereen vanaf 12 jaar (niet toegankelijk voor mindervaliden)

Wat Excursie

Met de auto kun je er het komende jaar vanuit het stadscentrum niet doorheen rijden, want de Maastunnel is sinds 3 juli 2017 dicht voor al het autoverkeer van Noord naar Zuid. Na 75 jaar is de tunnel aan een grondige opknabbeurt toe, zodat er ook de komende decennia weer veilig gereisd kan worden.

Tijdens deze excursie leer je alle geheimen van de Maastunnel kennen. En voel je jezelf voor een keertje als een mol onder de Maas in dit Rotterdamse Rijksmonument. Bewonder de machtige ventilatoren, kruip onder de roltrappen en daal af naar het diepste punt van het ventilatiegebouw, die ondergronds nog groter is dan bovengronds. Ook krijg je uitleg over de renovatie. Op www.maastunnel.nl lees je alles over het reilen en zeilen van de 'oude dame', zoals de tunnel liefkozend genoemd wordt.

Tijd	Dinsdag 13 november	Zaterdag 24 november
	10.00 – 11.30 uur	10.00 – 11.30 uur
	12.30 – 14.00 uur	12.30 – 14.00 uur
		14.30 – 16.00 uur

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Verzamellootatie Maastunnel, Charloisse Hoofd 27
(ingang roltrappenhuis zuidzijde)

Excursie

Begraafplaats en Crematorium Hofwijk

Datum Woensdag 14 november en woensdag 21 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Rondleiding

Hofwijk is in 1938 aangelegd als algemene begraafplaats voor de toenmalige gemeente Overschie, naar een ontwerp van architect F. Theeuwis. Sinds 1977 is op Hofwijk ook een crematorium gevestigd. Steeds meer mensen willen in een natuurlijke omgeving begraven worden. In de regio Rotterdam kan dat nog niet maar daar komt vanaf het voorjaar 2019 verandering in. Want dan opent Hofwijk een nieuw themavak: natuurlijk begraven. In dit nieuwe gebied kiest u zelf een plekje. In de natuur begraven is volledig onderhoudsvrij. De medewerkers van Hofwijk beheren het natuurgebied en de natuur zorgt voor het graf. Bijzonder op deze sfeervolle begraafplaats zijn het monument 'de Gever', voor mensen die hun lichaam na overlijden aan de wetenschap doneren en het monument 'Moederschoot' voor te vroeg geboren en overleden kinderen.

Tijd 13.00 – 14.30 uur

Locatie Begraafplaats en crematorium Hofwijk,
Delftweg 230, hal hoofdgebouw

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Excursie

Het archeologische depot opent haar deuren

Datum Woensdag 14 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Rondleiding

De afdeling archeologie Rotterdam (BOOR) heeft een grote collectie aan archeologische voorwerpen. Bijzondere vondsten worden regelmatig getoond tijdens exposities of tentoonstellingen, maar veel vondsten liggen verscholen achter de gesloten deuren van het depot. Speciaal voor de maand van de onderwereld opent het archeologisch depot haar deuren. Ben jij nieuwsgierig naar wat daar allemaal bewaard wordt? Depotbeheerder Cees Herweijer geeft je een rondleiding en kan heel boeiend over deze vondsten vertellen.

Tijd 13.30 – 14.30 uur
15.00 – 16.30 uur

Locatie Metaalfhof 3 Rotterdam, bij het blauwe hek

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Lezing

Erfenis uit het verleden; opsporen en ruimen van explosieven uit de Tweede Wereldoorlog

Datum Donderdag 15 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Lezing

Dat het Rotterdamse stadshart op 14 mei 1940 werd gebombardeerd door de Duitsers weet iedereen. Veel minder bekend is dat Rotterdam tijdens de rest van de Tweede Wereldoorlog nog veel vaker het mikpunt was van geallieerde bommenwerpers. Ongeveer 10 procent van de projectielen ontplofte niet. In opdracht van de gemeente is de afgelopen jaren uitgebreid historisch onderzoek gedaan naar al deze bombardementen op de stad. Met de bedoeling de plekken in kaart te brengen waar mogelijk nog blindgangers (niet ontplofte vliegtuigbommen) liggen. Tijdens deze lezing presenteren we de resultaten van het onderzoek.

Tijd 15.00 – 16.30 uur

Locatie Centrale Bibliotheek, Hoogstraat 110, Desideriuszaal (1^e etage)

[Aanmelden kan via ons online aanmeldsysteem](#)

Excursie

Zuiderbegraafplaats

Datum Vrijdag 16 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Rondleiding

De Zuiderbegraafplaats werd op 14 mei 1940 opengesteld en is de grootste gemeentelijke begraafplaats op de Linker Maasoever. Het doet met haar mooie paden en lanen denken aan een park. De begraafplaats biedt veel mogelijkheden voor het herdenken van dierbaren vanuit allerlei culturen en geloofsovertuigingen. Aan het begin van de begraafplaats staat een Hartenbus voor post aan een dierbare. Die post wordt altijd bewaard. Bijzonder aan deze begraafplaats is ook het Feyenoord-vak. Dat is aangelegd met gras afkomstig uit de Kuip. De lijnen op de grasmat symboliseren de vakken in het stadion. Een mooie laatste rustplaats voor echte voetballiefhebbers.

Tijd 14.00 – 16.00 uur

Locatie Zuiderbegraafplaats, Slinge 50, hal hoofdgebouw

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Archeologische stadswandeling met archeoloog

Stadswandeling door Rotterdam, door de ogen van een archeoloog

Datum Zaterdag 17 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Stadswandeling

Door de hoge gebouwen en moderne architectuur is het moeilijk voor te stellen hoe Rotterdam er vroeger uit heeft gezien. Alleen de Sint-Laurenskerk herinnert nog aan het middeleeuwse verleden van de stad. Maaïke Sier, archeoloog bij Archeologie Rotterdam, neemt je tijdens deze wandeling mee terug in de tijd. Zij laat zien waar de archeologen hebben opgegraven en vertelt over de vondsten die daarbij zijn gedaan. Waarom is er in Rotterdam nog zo veel te ontdekken en hoe komt het dat de vondsten zo goed bewaard zijn gebleven?

De wandeling begint in de wachtruimte van het Timmerhuis. Wat is er gevonden onder het Timmerhuis? Daarna gaat de wandeling richting de Laurenskerk, de Binnenrotte, de dam in de Rotte onder de Hoogstraat en langs de stadsmuur en toren onder station Blaak. De wandeling eindigt bij de Tijdtrap in de Markthal.

Tijd 13.00 – 15.00 uur
15.30 – 17.30 uur

Locatie Halvemaanpassage (wachtruimte in de hal van het Timmerhuis)

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Archeologische stadswandeling met app

Digitaal door middeleeuws Rotterdam

Datum Kan op ieder moment van de dag, het hele jaar door

Voor wie Voor iedereen

Wat Archeologische ontdekkingsstocht via een app. Rondleiding door de stad op je smartphone. De app is te vinden op de website www.rotterdam.nl/archeologie.

Met deze app maak je een rondwandeling door het Rotterdam uit de middeleeuwen. Van dit middeleeuwse verleden is, op de Laurenskerk na, bovengronds niets meer bewaard gebleven. Maar gelukkig hebben de stadsarcheologen veel oudheden in de ondergrond blootgelegd. Van die archeologische vondsten is steeds meer terug te zien in de hedendaagse stad. Op tien locaties (waaronder het Timmerhuis, de Delftse Poort en het geboortehuis van Erasmus) is het onzichtbare verleden weer zichtbaar gemaakt in beeld en geluid. Aan elke archeologische vindplaats zijn leuke vragen gekoppeld, waarvan je de antwoorden ter plekke kunt opzoeken. De route is ongeveer 4 km lang. Voor kinderen is een korte speurtocht uitgestippeld van ongeveer 1,5 km. De app is gratis te downloaden op je smartphone via de website www.rotterdam.nl/archeologie.

Nog niet uitgewandeld? Los van deze app kunt u de hele maand november in de parkeergarage Schouwburgplein (ingang Schouwburgplein 2) een aantal mooie vondsten zien uit de zeventiende eeuw. De moeite waard!

[Aanmelden kan via ons online aanmeldsysteem](#)

Tijd 1 á 2 uur

Locatie Rondom de Binnenrotte (centrum Rotterdam)

Presentatie

Het oostelijk stoomgemaal Schieland en de grondwaterhuishouding

Datum Zaterdag 17 november

Voor wie Voor iedereen (niet toegankelijk voor mindervaliden)

Wat Presentatie

Het Oostplein heeft een belangrijke rol gespeeld in de waterhuishouding van Rotterdam. In 1776 kocht Steven Hoogendijk al een stoomgemaal van de firma Newcomen voor de eerste bemaling met stoomkracht. Van dit experiment zijn onder het stoomgemaal uit 1898 nog steeds restanten te vinden. Vanuit de moderne stad betreden wij de wereld van de industrialisatie.

Martin Hanning vertelt in deze zelden toegankelijke, ondergrondse en historische parel van Rotterdam wat er voor en na de komst van het stoomgemaal aan waterhuishouding werd gedaan. Een verhaal over molens, vuurmachines, maar ook van elektrische gemalen. Freyre Hechavarria vertelt waarom dit noodzakelijk was en nog steeds is.

Tijd 10.00 – 11.00 uur
12.00 – 13.00 uur
14.00 – 15.00 uur
16.00 – 17.00 uur

Verzamellocatie Admiraliteitskade 96 (Europoort Meubelen)

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Tijd 09.30 – 11.00 uur
11.00 – 12.30 uur
13.15 – 14.45 uur

Locatie Bonn & Meeswerf 205,
Rotterdam

**Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem**

Excursie

Hoe Dokhaven al ruim 30 jaar afvalwater zuivert

Datum Zaterdag 17 november

Voor wie Voor iedereen vanaf 18 jaar (niet toegankelijk voor mindervaliden)

Wat Excursie

Elke Rotterdammer spoelt dagelijks zo'n 120 liter vervuild water weg. Dat gebeurt bij douchen, toiletbezoek, koken, afwassen, etc. Dit vervuilde water mag niet direct worden geloosd op het oppervlaktewater (singels en rivieren) omdat dit schadelijk is voor milieu, mens en dier. Daarom gaat het afvalwater eerst via de riolering naar een rioolwaterzuiveringsinstallatie. Daar wordt het schoongemaakt en vervolgens op de rivier De Nieuwe Maas of de Nieuwe Waterweg geloosd. In Rotterdam-Zuid gebeurt dit op een unieke locatie. Zuiveringsinstallatie Dokhaven zuivert daar al sinds 1987 het afvalwater van zo'n half miljoen Rotterdammers en bedrijven onder de grond.

Het is de enige ondergrondse rioolwaterzuivering in Nederland. Op het 'dak' van Dokhaven bevindt zich een klein parkje waar mensen hun hond uitlaten en vaak geen idee hebben wat zich onder hun voeten afspeelt. Benieuwd hoe het zuiveren van afvalwater in zijn werk gaat? Kom dan een kijkje nemen in de keuken van deze rioolwaterzuiveringsinstallatie, die al dertig jaar op volle toeren draait. Medewerkers van Waterschap Hollandse Delta leiden u rond.

Op 19 november is het Wereld Toilet Dag. Dan wordt (gesteund door de VN) extra aandacht gevraagd voor 2,5 miljard mensen die niet beschikken over normale sanitaire voorzieningen.

Vertoning documentaire

Nederland van boven / Nederland van onderen

Datum Maandag 19 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Filmvertoning

In de prachtige documentaireserie 'Nederland van boven' (VPRO) zat een aflevering die aandacht besteedde aan de ondergrond.

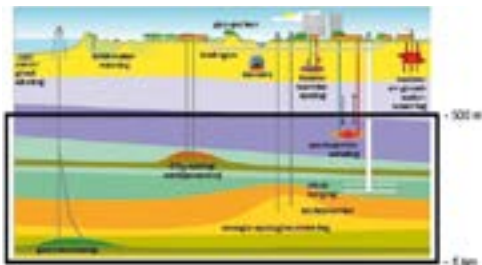
Tijdens deze filmavond wordt deze aflevering: 'Bodemschat of afvoerput?' vertoond in combinatie met de bijbehorende aflevering van de het programma 'Labyrint: Nederland van Onderen'.

Tijd 18.00 – 20.00 uur

Locatie Centrale Bibliotheek, Hoogstraat 110, Filmzaal (4^e verdieping)

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Tijd 15.00 – 16.30 uur

Locatie Centrale Bibliotheek,
Hoogstraat 110,
Desideriuszaal
(1^e verdieping)

Geothermie, duurzame energie uit de diepe ondergrond

Datum Dinsdag 20 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Lezing

De diepe ondergrond van Nederland kan aardwarmte leveren, een duurzame vorm van energie. Vaak uit dezelfde aardlagen waar we al decennialang olie en gas uit produceren. Duurzame energie staat momenteel volop in de aandacht en geothermie kan aan de verduurzaming van de warmtevoorziening een belangrijke bijdrage leveren.

Opsporing van geothermie en olie en gas vertonen veel overeenkomsten. Niet alleen de geologie is vergelijkbaar, maar ook de methodes van onderzoek, het modelleren, het boorproces en de risico's. Met de kennis die we hebben opgebouwd in de olie- en gassector zou je mogen verwachten dat exploratie naar aardwarmte in een vergevorderd stadium verkeert. Toch is dat nog niet het geval. De afgelopen jaren werd geothermie vooral gebruikt als warmtebron in de tuinbouwsector en pas sinds kort is er interesse vanuit het hele land om geothermie ook toe te passen in gebouwde omgeving. De grote uitdagingen zijn daarbij het lokaliseren van de geschikte plekken in de ondergrond, het koppelen van deze bronnen aan de warmtevraag, het distribueren van de warmte en het integreren van geothermie met andere bronnen van duurzame energie.

Sprekers: Ignace van Campenhout, geoloog gemeente Rotterdam en Lodewijk Burghout, directeur van CLG en CWG, twee aardwarmteprojecten in Venlo en programmamanager Hydreco.

Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem

Congres over de energietransitie en de ondergrond

Het effect van de maatschappelijke opgaven

Datum Vrijdag 23 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Congres

Om de opwarming van de aarde tegen te gaan, moeten we overstappen op duurzame energie en de stad vergroenen. Want alleen met duurzame energiebronnen en groene steden werken we aan een schonere lucht, onze gezondheid, comfortabel wonen. Zo dragen we bij aan het klimaatakkoord van Parijs. Samen werken we aan een betaalbaar, betrouwbaar en duurzaam Rotterdam in 2050. Dus geen fossiele brandstoffen, zoals aardgas, meer, maar duurzamere energiebronnen met toekomstwaarde. In Rotterdam ligt meer dan 2.000 kilometer leiding om huizen en bedrijven van aardgas te voorzien. In 2050 wil de stad geen aardgas meer. Dat betekent dat er per jaar gemiddeld zo'n 65 kilometer aardgasleiding moet worden vervangen of aangepast voor een andere vorm van energie. Daarnaast moet er een plek gevonden worden voor de 5G netten die meer data zuiniger en met minder vertraging kunnen doorgeven. Deze techniek is nodig voor snelle communicatie tussen, onder meer, zelfrijdende auto's.

Duidelijk is dat het een enorme opgave wordt. Vrijwel elke straat in Rotterdam moet open om een nieuwe ondergrondse infrastructuur aan te brengen. En er ligt al zoveel onder de wegen! Passen daar al die nieuwe leidingen nog wel bij? Moeten we op zoek naar slimmere manieren om de ondergrond te ordenen? Tijdens dit congres

[Aanmelden kan via ons online aanmeldsysteem](#)

gaan we de discussie daarover aan met iedereen die hier mee te maken krijgt, want het heeft een groot effect op het dagelijks leven. En samen gaat het makkelijker, sneller en beter. Praat je mee?

Tijd 13.30 – 17.00 uur (Inloop vanaf 13.00 uur)

Sprekers

- Diederik Samson (Energietransitie, voorzitter Klimaattafel gebouwde omgeving)
- Linda Molenaar (Klimaatadaptatie, directeur Stadsbeheer gemeente Rotterdam)
- Heleen Uijt de Haag (Digitale connectiviteit, plv. directeur Digitale Economie i.o.)
- Richard Lamb (Dagvoorzitter, trendwatcher)

Steven Adriaansen, voorzitter van het Gemeentelijk Platform Kabels en Leidingen en tevens burgemeester van Woensdrecht, opent het congres.

Locatie Stadion Feijenoord, 2^e etage, Maasgebouw, Van Zandvlietplein 1

Excursie

Algemene begraafplaats Crooswijk

Datum Vrijdag 23 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Rondleiding

De monumentale begraafplaats Crooswijk (1832) is de oudste Rotterdamse gemeentelijke begraafplaats. Met haar vele monumenten en afwisselende flora en fauna is Crooswijk een mooi gedenkpark. U kunt er een culturele, groene route bewandelen. De prachtig gerestaureerde kapel herbergt sinds september 2017 een werk van de internationaal bekende kunstenares Claudy Jongstra. 'Het Pad van de Vogels' verbeeldt de reis van het aardse bestaan naar het hiernamaals. U kunt het interieur van de kapel bekijken op momenten dat de kapel vrij is. Sinds 1996 staat de openbare begraafplaats Crooswijk op de Rijksmonumentenlijst.

Tijd 14.00 – 15.30 uur

Locatie Algemene begraafplaats Crooswijk, Kerkhoflaan 1, het hek aan het begin van de begraafplaats

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Stadswandeling Ondergronds

Jij ziet, jij ziet, wat ik niet zie...

Datum Zaterdag 24 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Stadswandeling

Funderingen, waterbergingen, metrobuizen. Maar ook kabels, leidingen en archeologische vondsten... Rotterdam wordt niet alleen bovengronds steeds drukker. Ook in de onderwereld moeten we hard werken om niet alles in de knoop te laten raken. Gelukkig heeft de gemeente Rotterdam een eigen ingenieursbureau, want het is een enorme uitdaging om al die functies goed op elkaar af te stemmen. Stadsambassadeurs Ignace van Campenhout, Martin Hanning en Freyre Hechavarria zijn als ondergrondspecialist werkzaam bij het Ingenieursbureau. Zij begeleiden je tijdens deze wandeling door de binnenstad en laten je zien wat je eigenlijk niet ziet. Je krijgt inzage in de opbouw van de ondergrond van Rotterdam en welke ingrepen er de afgelopen jaren hebben plaatsgevonden.

Tijd 10.00 – 11.30 uur
12.30 – 14.00 uur
14.00 – 15.30 uur

Locatie Centrale Bibliotheek, Hoogstraat 110 (voor de hoofdingang)

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Vertoning animaties

Middeleeuws Rotterdam verbeeld

Datum Woensdag 28 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Film voorstelling

De Laurenskerk is het enige middeleeuwse gebouw in het centrum van Rotterdam. Alle andere bouwwerken zijn bij het bombardement van 14 mei 1940 vernietigd. Wat moeten we ons voorstellen bij middeleeuws Rotterdam?

Twee animatiefilms nemen u mee naar het verre verleden van de stad. Hoe zag het er hier uit 1000 jaar geleden en wie woonden er? Een documentaire met animaties van Carolien Bijvoet (De Alarmvogel) geeft ons een beeld op basis van resultaten van archeologisch onderzoek. Met de tweede animatiefilm wandelt u door Rotterdam in het jaar 1433. Een film die tot stand kwam door een samenwerking tussen leerlingen van het Grafisch Lyceum en het Stadsarchief en Archeologie Rotterdam (BOOR). Beide films worden ingeleid door de stadsarcheoloog Arnold Carmiggelt (BOOR).

Tijd 18.00 – 19.30 uur

Locatie Centrale Bibliotheek, Hoogstraat 110, Bibliotheektheater

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Bibliotheekcollege

Rotterdam Ondergronds

Datum Vrijdag 30 november

Voor wie Voor iedereen

Wat Lezing

Rotterdam staat voor grote uitdagingen, zoals het omgaan met klimaatverandering, de energietransitie, digitalisering van de stad en de doorgaande verstedelijking in de regio. En in al deze opgaven speelt de ondergrond een cruciale rol. Om water in te bergen, groen te laten groeien, warmte en elektriciteit door te transporteren en duurzaam energie uit te winnen. Maar kennen we de ondergrond hiervoor wel goed genoeg? Houden we bij de inrichting van de stad wel voldoende rekening met de ondergrond? Hoe weten we überhaupt hoe de ondergrond in elkaar steekt en wat we daar wél en níet mee kunnen? En wat vraagt dit van onze stadsbestuurders, ambtenaren, bedrijven en bewoners?

Tijdens het Bibliotheekcollege gaat Geert Roovers in op deze vragen. Hij beschrijft de drukte in de Rotterdamse ondergrond, waarom deze zo moeilijk te bevatten is en waarom de ondergrond zoveel politieke commotie los maakt. En met Rotterdamse voorbeelden laat hij zien hoe we daar slim en duurzaam mee om kunnen gaan.

Dr. Ir. Geert Roovers is Lector Bodem en Ondergrond op Saxion Hogeschool en senior-adviseur bij Antea Group. Hij doet onderzoek naar de duurzame positie van de bodem en ondergrond in ruimtelijke en bestuurlijke processen.

Tijd 16.00 – 17.00 uur

Locatie Centrale Bibliotheek,
Hoogstraat 110,
Bibliotheektheater

[Aanmelden kan via ons
online aanmeldsysteem](#)

Met dank aan:

- Medewerkers en vrijwilligers
Gemeente Rotterdam
- Centrale Bibliotheek Rotterdam
- Stichting 'En ... Actie!'
- Stichting Functioneel Bunkerbeheer
- Geert Roovers
- Europoort Meubelen
- Waterschap Hollandse Delta
- De Alarmvogel
- RET
- GPKL

Rotterdam 2035

